

Iste'mol bozorida tovarlarning narxlar darajasini aniqlash yuzasidan narxlar kuzatuvlarini tashkil etish va hisoblash bo'yicha uslubiy nizom

I. Umumiy qoidalar

1. "Iste'mol bozorida tovarlarning narxlar darajasini aniqlash yuzasidan narxlar kuzatuvini tashkil etish va hisoblash bo'yicha uslubiy nizom" (keyingi o'rinlarda – Uslubiy nizom) O'zbekiston Respublikasining "Rasmiy statistika to'g'risida"gi Qonuniga muvofiq tasdiqlanadigan uslubiy hujjat hisoblanadi.

2. Mazkur Uslubiy nizom O'zbekiston Respublikasi bo'yicha davlat statistika organlari tomonidan do'konlar, bozorlar va umumiy ovqatlanish korxonalaridagi tovarlarning narxlari kuzatuvini tashkil etish hamda alohida turdagi tovarlarning ma'lum bir davrdagi yoki aniq bir sanadagi o'rtacha, minimal va maksimal narxlarini hisoblash tartibini belgilaydi.

Uslubiy nizom qoidalari Statistika dasturiga muvofiq, davlat statistika organlari tomonidan o'tkaziladigan quyidagi narxlar kuzatuvlariga tadbiiq etiladi:

do'konlardagi o'rtacha narxlar kuzatuvi;

bozorlardagi o'rtacha narxlar kuzatuvi;

viloyatlarning markaziy hududlari kesimida, tayyor palovning o'rtacha narxlari kuzatuvi.

3. Narxlar kuzatuvi va ularning o'rtacha, minimal va maksimal qiymatlarini hisoblash mexanizmi, iste'mol bozoridagi joriy narxlar holatini aniqlash va tahlil qilish, ishonchli statistik ma'lumotlarni shakllantirish maqsadlarida ishlab chiqilgan.

4. Mazkur Uslubiy nizomda quyidagi asosiy tushuncha va iboralardan foydalaniladi:

narx – tovar birligi miqdori uchun ma'lum bir valyuta pul birligida ifodalangan tovar qiymatining ifodasi;

o'rtacha narx – ma'lum vaqt yoki makondagi bir turga mansub tovarlar guruhidagi narxlarning o'zgarishini umumlashtiruvchi narx;

minimal narx – tovar birligi miqdori uchun ma'lum bir pul birligida ifodalangan tovar qiymatining minimal ifodasi;

maksimal narx – tovar birligi miqdori uchun ma'lum bir pul birligida ifodalangan tovar qiymatining maksimal ifodasi;

o'rtacha minimal narx – ma'lum vaqt yoki makondagi bir turga mansub tovarlarning iste'mol uchun taklif etilayotgan eng past darajadagi narxlarini umumlashtiruvchi o'rtacha kattalik;

o‘rtacha maksimal narx – ma’lum vaqt yoki makondagi bir turga mansub tovarlarning iste’mol uchun taklif etilayotgan eng yuqori darajadagi narxlarini umumlashtiruvchi o‘rtacha kattalik;

ro‘yxatga olish narxi – sifati, sotish shartlari va kuzatuv davri oralig‘i aniq belgilangan muayyan bir tovar turiga to‘langan pul birligi miqdori;

narxlarni ro‘yxatga olish – iste’mol sektorining namunasi sifatidagi shakllantirilgan tovarlar to‘plamiga kiruvchi narxlar to‘g‘risida ma’lumot to‘plash usuli;

kuzatuv obyekti – namuna sifatida xarid qilish uchun shakllantirilgan tovarlar va xizmatlar narxini ro‘yxatga olish maqsadida tanlab olingan chakana savdo va xizmat ko‘rsatish obyekti;

namuna tovar – tovarlarning sifati va asosiy iste’mol xususiyatlariga ta’sir ko‘rsatmaydigan darajada, bir-biridan o‘ziga xos tavsifiga ko‘ra unchalik katta bo‘lmagan holda farqlanadigan tovar turlari yig‘indisi;

5. Ushbu Uslubiy nizomda qo‘llanilgan atamalar davlat statistika organlari xodimlari tomonidan iste’mol bozorida narxlarning statistik kuzatuvlarini olib borish va ma’lum davrdagi tovarlarning o‘rtacha, minimal va maksimal narxlarini hisoblash maqsadlarida ishlatiladi.

II. Narxlar kuzatuvlari instrumentariysi

6. Narxlar kuzatuvlarini tashkil etish uchun quyidagi statistika so‘rovnomalaridan foydalaniladi:

do‘konlardagi o‘rtacha narxlar kuzatuvda “Do‘konlarda narxlarni ro‘yxatga olish so‘rovnomasi”dan;

bozorlardagi o‘rtacha narxlar kuzatuvda “Bozorlarda narxlarni ro‘yxatga olish so‘rovnomasi”dan;

viloyat markaziy hududlari kesimida, tayyor palovning o‘rtacha narxlari kuzatuvda “Umumiy ovqatlanish korxonalarida narxlarni ro‘yxatga olish so‘rovnomasi”dan.

Zarur holatlarda ro‘yxatga olish ishlarida o‘rnatilgan tartib asosida tasdiqlangan boshqa hujjatlar va savolnomalardan foydalanish mumkin.

III. Narxlar kuzatuvlarini tashkil etish tartibi

7. Tovarlarining narxlarini ro'yxatga olish Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahrida kuzatuv ro'yxatidagi tovarlar bilan yetarlicha ta'minlanganlik darajasi, assortiment soni va mezonlarni inobatga olgan holda tanlab olingan do'konlar, bozorlar va umumiy ovqatlanish korxonalarida (savdo obyektlari) Statistika dasturi hamda Statistika ishlarini ishlab chiqarish dasturida belgilangan muddatlarda olib boriladi.

Agar Statistika dasturiga muvofiq, kuzatuv o'tkaziladigan kun dam olish (ishlanmaydigan) kuniga to'g'ri kelib qolsa, kuzatuvni o'tkazish kuzatuv o'tkazish kuniga yaqin bo'lgan boshqa kunga ko'chirilishi mumkin.

8. Kuzatuvlarning tovarlar ro'yxati mamlakatimizning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi holati hamda aholi turmush darajasi tahlillari uchun zarur ma'lumotlarni shakllantirish ehtiyojidan kelib chiqqan holda Davlat statistika qo'mitasi tomonidan shakllantiriladi va tasdiqlanadi.

9. Kuzatuvlar o'tkaziladigan savdo nuqtalarining tanlovi hududiy statistika organlarining narxlarni ro'yxatga oluvchi xodimlari (keyingi o'rinlarda – narx registratorlari) tomonidan, hududda aholining keng qatlamiga xizmat ko'rsatadigan hamda tovarlar ro'yxatidagi mahsulotlar narxlarini barqaror kuzatish imkoniyatini hisobga olgan holda amalga oshiriladi va ro'yxati shakllantiriladi.

Hududning ijtimoiy-iqtisodiy holati va savdo faoliyati xususiyatidan kelib chiqib savdo nuqtalari turi va soni o'zgarib turadi.

10. Iste'mol tovarlarining joriy narxlari darajasini aniqlash shahar va tuman statistika organlari xodim (registrator)lari tomonidan amalga oshiriladi. Narxlar kuzatuvlari "Iste'mol bozorida tovarlarning narxlar darajasini aniqlash yuzasidan narxlar kuzatuvlarini tashkil etish va o'tkazish bo'yicha hududiy statistika organlarining xodimlari uchun Qo'llanma" asosida amalga oshiriladi.

IV. O'rtacha narxlarni hisoblash

11. O'rtacha narxlar – narxlar to'risidagi ma'lumotlarni umumlashtirish orqali elektron ma'lumotlar bazasi asosida maxsus ishlab chiqilgan dasturiy ta'minot yordamida hisob-kitob qilinadi.

12. Tovarlarining o'rtacha narxlari turli xil assortiment o'zgarishlarini, shuningdek, hududiy, mavsumiy o'zgarishlar va boshqa omillarni hisobga olgan holda shakllantiriladi. Shunday qilib, tovarlarning o'rtacha narxlaridagi o'zgarishlar uning iqtisodiy tarkibida alohida o'ringa ega tovarlar uchun hisoblangan narx indekslaridan farqi shundaki, avvalo tovarlarning aniq narxlaridagi o'zgarishlarni hisobga olish bilan birga, uning tarkibiy hamda assortiment o'zgarishlari ham inobatga olinadi.

Tarkibiy va assortiment o'zgarishlarga ta'sir qiluvchi muhim omillar quyidagilardan iborat:

yangi turdagi tovarlarning paydo bo'lishi;

eskilarining yo'qolishi;

turlicha bo'lgan alohida turdagi tovarlarning narx darajalari ulushining o'zgarishi;

mintaqadagi o'zgarishlar natijasida hududiy narxlar orasidagi farqlanishlar, mavsumiy omillar va hokazo.

Shunga ko'ra, o'rtacha narxlar to'g'risidagi ma'lumotlardan doimiy ravishda narxlar o'zgarishi dinamikasini tavsiflashda foydalanish tavsiya etilmaydi.

13. Davlat statistika qo'mitasida Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahri hududlari kesimida O'zbekiston Respublikasi bo'yicha tovarlarning o'rtacha narxlari hisoblanadi.

14. Hududiy statistika organlarida muayyan hudud bo'yicha tovarlarning o'rtacha iste'mol narxlari quyidagi ko'rinishda hisoblanadi:

kuzatuv obyektlaridagi namuna-tovarlarning o'rtacha narxlarini hisoblash;

shahar va tuman kesimida tovarlarning o'rtacha narxlarini hisoblash.

15. Kuzatuv o'tkazilayotgan obyektida ro'yxatga olinayotgan tovar bir nechta assortimentdan iborat bo'lsa, u holda ushbu **savdo obyektidagi** mazkur tovar turi bo'yicha o'rtacha narx quyidagi formula yordamida hisoblanadi:

$$\overline{P_{r,k}^t} = \frac{\sum_{s=1}^n P_{k,s}^t}{n}$$

bunda:

$\overline{P_{k,r}^t}$ – t ro'yxatga olish davrida r kuzatuv obyektidagi k tovarning o'rtacha narxi;

$P_{k,s}^t$ – t ro'yxatga olish davrida (ro'yxatga olingan savdo obyektidagi k tovarlarning turlari bo'yicha) s namuna tovarlar narxi;

n – savdo obyektida ro'yxatga olingan k tovarning turlari bo'yicha narxlari soni.

Kuzatuv obyektida tovar xilma-xilligi chegaralanganligi sababli bir dona narx ro'yxatga olingan bo'lsa, u holda ushbu tovar turi bo'yicha kuzatuv obyektidagi o'rtacha narx aynan bir dona narxdan shakllanadi.

16. **Tuman va shaharlar** kesimida alohida tovarlarning o'rtacha narxini hisoblash quyidagi formulada aks etadi:

$$\overline{P_{i,k}^t} = \frac{\sum_{r=1}^n \overline{P_{r,k}^t}}{n}$$

bunda:

$\overline{P_{i,k}^t}$ – t ro'yxatga olish davrida i shahar (tuman)dagi k tovarning o'rtacha narxi;

$\overline{P_{k,r}^t}$ – t ro'yxatga olish davrida r kuzatuv obyektidagi k tovarning o'rtacha narxlari;

n – narxlar ro'yxatga olingan kuzatuv obyektlari soni.

17. Hududlar kesimida tovarlarning o'rtacha narxini hisoblash quyidagi formula yordamida amalga oshiriladi:

$$\overline{P_{j,k}^t} = \frac{\sum_{i=1}^n \overline{P_{i,k}^t}}{n}$$

bunda:

$\overline{P_{j,k}^t}$ – t ro'yxatga olish davrida j hudud (Qoraqolpog'iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahri)dagi k tovarlarning o'rtacha narxi;

$\overline{P_{i,k}^t}$ – t ro'yxatga olish davrida kuzatuvdagi i shahar (tuman) bo'yicha k tovarning o'rtacha narxlari;

n – k tovar bo'yicha tanlab olingan j hududiy shahar (tuman)lar soni.

18. Respublika bo'yicha ro'yxatga olish davridagi tovarlarning o'rtacha narxlarini hisoblash quyidagi formula yordamida amalga oshiriladi:

$$\overline{P_{O'zR,k}^t} = \frac{\sum_{j=1}^n \overline{P_{j,k}^t} * d_j}{\sum_{j=1}^n d_j}$$

bunda:

$\overline{P_{O'zR,k}^t}$ – t ro'yxatga olish davrida O'zbekiston Respublikasi bo'yicha k tovarning o'rtacha narxi;

$\overline{P_{j,k}^t}$ – t ro'yxatga olish davridagi j hududlar bo'yicha k tovarning o'rtacha narxlari;

d_j – respublikaning umumiy aholisi xarajatlaridan j hudud aholisi xarajatlari ulushi;

n – k tovar kuzatilayotgan hududlar soni.

V. Oylik va yil boshiga nisbatan o'rtacha iste'mol narxlarini hisoblash

19. Oy davomida tovar narxlari kuzatuvi bir necha marta o'tkaziladigan bo'lsa, u holda **hudud bo'yicha oylik o'rtacha narxlar** navbatdagi formula asosida hisoblanadi:

$$\overline{P_{j,k}^m} = \frac{\sum_{t=1}^n \overline{P_{j,k}^t}}{n}$$

bunda:

$\overline{P_{j,k}^m}$ – m oyidagi j hudud bo'yicha k tovarning o'rtacha narxi;

$\overline{P_{j,k}^t}$ – t ro'yxatga olish davridagi j hududlar bo'yicha k tovarning o'rtacha narxi;

$n - t$ oyidagi j hudud bo'yicha ro'yxatga olingan narxlar soni.

20. Hududlardan qabul qilingan ma'lumotlardan **respublika bo'yicha o'rtacha narxlarni** hisoblash quyidagi formula yordamida aniqlanadi:

$$\overline{P_{O'zR,k}^m} = \frac{\sum_{j=1}^n \overline{P_{j,k}^m} * d_j}{\sum_{j=1}^n d_j}$$

bunda:

$\overline{P_{O'zR,k}^m}$ – O'zbekiston Respublikasi bo'yicha m oyidagi k tovarning o'rtacha narxi;

$\overline{P_{j,k}^m}$ – m oyidagi j hudud bo'yicha k tovarning o'rtacha narxi;

d_j – respublikaning umumiy aholisi xarajatlaridan j hudud aholisi xarajatlari ulushi;

$n - k$ tovarlarning o'rtacha oylik narxi bo'lgan hududlar soni.

Yil boshidan boshlab o'rtacha narxlar ma'lumotini shakllantirish ham aynan shu algoritm yordamida hisoblanadi.

21. **Yil boshidan o'rtacha** narxlarni hisoblashda quyidagi formulalardan foydalaniladi:

- **hudud bo'yicha:**

$$\overline{P_{j,k}^{yanv-z}} = \frac{\sum_{m=1}^z \overline{P_{j,k}^m}}{n}$$

bunda:

$\overline{P_{j,\kappa}^{yanv-z}}$ – yanvar oyidan joriy z oyga qadar j hudud bo'yicha k tovarning o'rtacha narxi;

$\overline{P_{j,\kappa}^m}$ – m oyidagi j hudud bo'yicha k tovarning o'rtacha narxi;

n – yanvar oyidan joriy z oyga qadar j hudud bo'yicha k tovarlarning o'rtacha oylik narxlari soni.

- respublika bo'yicha:

$$\overline{P_{O'zR,k}^{yanv-z}} = \frac{\sum_{j=1}^n \overline{P_{j,\kappa}^{yanv-z}} * d_j}{\sum_{j=1}^n d_j}$$

bunda:

$\overline{P_{O'zR,k}^{yanv-z}}$ – yanvar oyidan joriy z oyga qadar respublika bo'yicha k tovarning o'rtacha narxi;

$\overline{P_{j,\kappa}^{yanv-z}}$ – yanvar oyidan joriy z oyga qadar j hudud bo'yicha k tovarning o'rtacha narxi;

d_j – respublikaning umumiy aholisi xarajatlaridan j hudud aholisi xarajatlari ulushi;

n – yanvar oyidan joriy z oyga qadar k tovarlarning o'rtacha oylik narxi bo'lgan hududlar soni.

VI. Choraklik o'rtacha iste'mol narxlarini hisoblash

22. **Choraklik** o'rtacha narxlarni hisoblash keyingi formulalar asosida amalga oshiriladi.

- hudud bo'yicha:

$$\overline{P_{j,\kappa}^q} = \frac{\sum_{m=1}^3 \overline{P_{j,\kappa}^m}}{m}$$

bunda:

$\overline{P_{j,\kappa}^q}$ – q chorak bo'yicha j hududdagi k tovarning o'rtacha narxi;

$\overline{P_{j,\kappa}^m}$ – m oyidagi j hudud bo'yicha k tovarning o'rtacha narxi;

m – tovarlarning oylik narxi bo'lgan q choragida oylar soni.

- O'zbekiston Respublikasi bo'yicha:

$$\overline{P_{O'ZR,k}^q} = \frac{\sum_{j=1}^n \overline{P_{j,k}^q} * d_j}{\sum_{j=1}^n d_j}$$

bunda:

$\overline{P_{O'ZR,k}^q}$ – q chorak bo'yicha respublikadagi k tovarning o'rtacha narxi;

$P_{j,k}^q$ – q chorakdagi j hudud bo'yicha k tovarning o'rtacha narxi;

d_j – respublikaning umumiy aholisi xarajatlari j hudud aholisi xarajatlari ulushi;

n – tovarlarning o'rtacha choraklik narxi bo'lgan q choragida oylar soni.

VII. O'rtacha minimal va o'rtacha maksimal narxlarni hisoblash

23. Har bir mahsulot bo'yicha minimal-maksimal narxlarni aniqlash elektron ma'lumotlar bazasida avtomatik tarzda amalga oshiriladi.

Kuzatuvlar planshetlarda o'tkazilganda, maxsus dasturlashtirilgan platformada qayd etilgan narxlar asosida avtomatik tarzda minimal-maksimal narxlarni aniqlab, tegishli jadvallarni shakllantiradi.

Elektron ma'lumotlar bazasida tovarlarning minimal va maksimal narxlari bo'yicha ma'lumotlari, bir **shahar** yoki **tuman** bo'yicha aynan bir turdagi tovarning qayd etilgan barcha narxlari orasidan eng minimali va maksimalini avtomatik tarzda ajratish orqali amalga oshiriladi. Bu jarayonni **1-jadvalda** keltirilgan shartli misol orqali ko'rishimiz mumkin:

1-jadval

Nomi	1- narx	2- narx	3- narx	4- narx	..	10- narx	minimal narx	maksimal narx
Guruch	6 000	7 500	9 000	10 000	..	16 000	6 000	16 000

24. Hududlar (viloyatlar) bo'yicha tovarlarning o'rtacha minimal va o'rtacha maksimal narxlari hisoblanadi. O'rtacha minimal va o'rtacha maksimal narxlar ushbu Uslubiy nizomning IV bo'limida keltirilgan o'rtacha narxlarni hisoblash formulasi yordamida hisoblanadi.

Bitta viloyat bo'yicha o'rtacha minimal va o'rtacha maksimal narxlar hisoblanishini **2-jadvalda** keltirilgan shartli misol orqali ko'rishimiz mumkin:

2-jadval

	1-tuman	2- tuman	3-tuman	4-tuman	5-tuman	6-tuman	Viloyat bo'yicha o'rtacha
<u>Guruch mahsuloti</u>							
Minimal narx	6 900	6 500	6 000	7 000	6 500	6 000	6 483,3
Maksimal narx	14 000	15 000	12 800	16 000	14 500	15 000	14 550,0

25. Respublika bo'yicha o'rtacha minimal va o'rtacha maksimal narxlar tegishli ravishda hududlar bo'yicha o'rtacha minimal va o'rtacha maksimal narxlardan o'rtacha qiymatni aniqlash orqali hisoblanadi.

VIII. Narxlarni qayd etishda zamonaviy texnologiyalardan foydalanish

26. Narxlarni qayd etishga zamonaviy elektron qurilmalarni joriy etish, kuzatuv jarayonlariga maxsus dasturlashtirilgan planshetlarni joriy etilishini nazarda tutadi.

27. Planshetlar yordamida narxlarni qayd etish belgilangan tartibda tasdiqlangan statistik kuzatuvning elektron so'rovnoma shakli asosida amalga oshiriladi. Planshetlarga dasturiy ta'minot yordamida kuzatuvlar o'tkaziladigan savdo obyektlari hamda kuzatiladigan tovarlarning ro'yxati joylashtiriladi.

28. Narx registratorlari tomonidan planshetlarda qayd etilgan narxlar avtomatik tarzda Davlat statistika qo'mitasining ma'lumotlar bazasiga kelib tushadi. Davlat statistika qo'mitasining Narxlar statistikasi boshqarmasi xodimlari tomonidan kelib tushgan ma'lumotlar umumlashtiriladi, tegishli hisob-kitoblar amalga oshiriladi va yakuniy ma'lumotlar shakllantiriladi.

IX. Shakllangan ma'lumotlarni e'lon qilish

29. Mazkur Uslubiy nizom asosida Statistika dasturida belgilangan muddatlarda, o'rtacha narxlar hamda o'rtacha minimal va maksimal narxlar to'g'risida jadvallar shakllantiriladi va Hukumatga, tegishli vazirlik va idoralarga, shuningdek, so'rovlarga asosan boshqa manfaatdor foydalanuvchilarga taqdim etib boriladi.

30. Statistika dasturiga muvofiq, belgilangan muddatlarda narxlar to'g'risidagi ma'lumotlar O'zbekiston Respublikasining Ochiq ma'lumotlar portalida va Davlat statistika qo'mitasining rasmiy veb-saytida e'lon qilib boriladi.

X. Yakuniy qoidalar

31. Uslubiy nizom asosida hisoblangan narxlar to'g'risidagi ma'lumotlardan respublika hududlari iste'mol bozorlaridagi joriy narxlar holatini aniqlashda ma'lumotlar manbai sifatida statistik maqsadlarda foydalanish mumkin.

32. Ayrim turdagi tovarlar narxlari bo'yicha shakllantirilgan ma'lumotlardan huquqiy bahs-munozaralarda, davlat xaridlarini amalga oshirishda, savdo bitimlarida qarorlar qabul qilish va boshqa kelishuvlarda foydalanishga yo'l qo'yilmaydi.